Ирландски работи

С т о я н Г я у р о в

“Путин се заиграва с демокрацията”. Не, възразих аз на колежката, която бе изнесла това заглавие на интернет страницата на “Дойче Веле”: “Путин заиграва с демокрацията”. Тя не прие възражението ми, получи се спор, в който се включи цялата редакция. Оказа се, че никой от присъстващите колеги не е съгласен с мен, защото никой не беше срещал тази дума във варианта, за който настоявах. Но интернет речникът ми даде право: невъзвратната форма “заиграва” включва и смислов нюанс със значение “увличам се, флиртувам”. Междувременно този оттенък е започнал явно да се размива, преливайки обратно в обхвата на възвратната форма, въпреки че там значението му не е така отчетливо.

Преди време моя приятелка от България, известен литератор, ми изпрати свой текст, в който попаднах на израза “дефицитите на автора”. Изтръпнах, както се казва в криминалните романи. Неправилната употреба на думата “дефицит” – вместо “недостатък”, както би било правилно в случая – отдавна ми действа като пословичната червена кърпа. Нека припомня: “дефицит” означава недостиг, липса (предимно) в материалната сфера, докато недостигът в нематериалната сфера се нарича “недостатък”. Така е – или така поне беше.

Но как моята приятелка, със своя така богат език, беше направила този пропуск? Очевидно под въздействието на езиковата среда и най-вече на медиите, в които парцелът на думата “недостатък” е почти изцяло иззет от “дефицит”. Езиковото развитие в случая следва плътно обществените промени. Навремето дефицитът бе част от ежедневието на

българина, почти като слънцето и водата; днес, когато дефицит има единствено по отношение на парите, тази дума се оказва без реално покритие. Но – и това сближава езикознанието с криминалистиката – вместо да изчезне заедно с изчезването на липсите, думата “дефицит” се оказа по-силна (по-симпатична, по-“европейска”?) и е на път да задуши по-старата “недостатък”. Също както “черква” не съществува повече, тотално изличена от “църква” (въпреки ясното смислово разграничение), и както покрай “случва се” все по-често се забравя, че може и да “става”; вероятно тук се проявява логиката на езиковата икономия.

И още един пример. Наскоро на нашето ежедневно редакционно съвещание обърнах внимание, че не се казва “удар под кръста” (както бе писала една колежка), а “удар под пояса”, обяснявайки, че изразът произлиза от бокса, където ударът в слабините е не само подъл и болезнен, но може да бъде и направо убийствен. Получи се поколенчески сблъсък: подкрепиха ме по-възрастните колеги, докато младите мълчаха, безразлични към един вероятно излишен според тях спор. Само един от тях изрази несъгласие и след малко ми каза, че направил справка в интернет, според която употребата с “кръста” надвишавала десетократно употребата с “пояса”. Приех информацията му, но тя не промени становището ми, защото интернет не винаги е меродавен. Каква беше изненадата ми, когато вкъщи отворих тълковния речник (от 70-те години!) и установих, че формата с “кръста” е също така регламентирана, както и онази с “пояса”.

Неведоми са наистина пътищата на езика, за логика да не говорим. Помислете само: какво идва под кръста? Задникът. Ала нанасянето на удар по задника (при бой) е не само невъзможно, но и безсмислено. Как ли се е стигнало до това семантично струпване на “пояс” и “кръст”? Дали

невнимание, невежество или свян от намирисващата на обор и потури дума “пояс”? Така или иначе младите колеги бяха удовлетворени, още повече, че мнозинството от тях изобщо не бяха чували израза с “пояса”.

Не знам дали тези подробности щяха да ми направят впечатление в България, може би дори нямаше да ги забележа. Но извън матерната езикова среда, консервативната тенденция (в буквалния смисъл на думата) е съвсем естествена. Дори необходима. Така освен журналистическите си задачи, българската редакция на ДВ изпълнява, най-незабележимо, и една важна функция именно като пазител на езика. Вярно е, че промените в изходния език стигат до нас с известно закъснение и се усвояват понякога с немалка вътрешна съпротива; аз лично не желая да имам нищо общо с непоносимо грозната дума “хейтърство”. Вярно е също, че езикът е “жив организъм”, който постоянно се променя. Но също така вярно е, че без противоположната тенденция към консервиране, езикът би се разнищил до неузнаваемост.

Накрая един малък исторически екскурс. През ранното Средновековие латинският език започва да се разводнява, да се “вулгаризира”, до възникването на отделните романски езици. Едно от малкото места в тогавашна Европа, където се запазва образцовият латински на Цицерон и Вергилий, е Ирландия. Защо Ирландия? Защото ирландските монаси, изолирани от континента, са били принудени да учат латински по учебник и следователно да говорят литературния език, а не вулгаризираните му варианти. Именно благодарение на изолацията си Ирландия се превръща в хранилище на латинския, който нейните монаси, като главни разпространители на християнството, разнасят след туй из Европа. Така латинската “консерва” стига чак до Новото време.

(2011)

Ирландски работи, в: Стоян Гяуров, „Платон, прасето и последният буржоа“ (изд. „Ерго“, 2012)